

Andrzej Krzanowski

Uniwersytet Jagielloński, Instytut Amerykanistyki i Studiów Polonijnych
Zakład Ameryki Łacińskiej
Rynek Główny 34, 31-010 Kraków
e-mail: andrzej.krzanowski@uj.edu.pl

Kultura Cayash – grody i świątynie na szczytach Andów, region Checras-Oyón, Peru

Region Checras-Oyón leży na zachodnich stokach Andów peruwiańskich i obejmuje górne dorzecze Rio Huaura, a w szczególności dorzecze jej największego dopływu Rio Checras. Administracyjnie znajduje się w prowincjach Oyón i Huaura departamentu Lima. Jest to obszar wysokogórski o bardzo urozmaiconej topografii i zróżnicowanych warunkach środowiskowych (2000–5600 m n.p.m.).

Pierwsze badania archeologiczne przeprowadził tutaj A. Krzanowski w roku 1972. Wtedy też stwierdził, iż w ostatnich wiekach przed konkwistą rozwijała się tu interesująca, a nieznana dotąd kultura. Dopiero jednak badania przeprowadzone w latach 1978–1987 w ramach kierowanej przez niego Polskiej Wyprawy Naukowej w Andy dostarczyły informacji, które pozwoliły na zdefiniowanie tej kultury.

Nowej kulturze nadano nazwę Cayash, od potoku, nad którego brzegami znajdowało się kilka jej dużych osad i gdzie rozpoczęła badania archeologiczne polska ekspedycja. Kulturę Cayash wyróżnia architektura, model osadnictwa, zwyczaje pogrzebowe oraz ceramika zdobiona odciskami kółkami. Swym zasięgiem kultura Cayash obejmowała niemal całe dorzecze w górnym biegu rzeki Huaura. W okresie X–XV w. n.e. istniało tu zapewne samodzielne państewko, którego stolicą mógł być położony centralnie wielki gród Andamarca. Inkowie podbili to państewko około roku 1470. O ich obecności świadczy głównie ceramika – zarówno ta wykwinna, importowana z Cuzco, jak i ta robiona na miejscu na wzór inkaski. O znaczeniu tego regionu w państwie Inków świadczy też to, że poprowadzono tędy jeden z głównych traktów państwowych.

Fot. 1. Widok ogólny ruin Gotunmarca – jednej z głównych warownych osad kultury Cayash.
Autor: A. Krzanowski

Typowa osada kultury Cayash znajdowała się na wzniesieniu, wyniośłości zbocza, na szczycie lub kulminacji grani. Jak się wydaje, podstawowe kryterium wyboru lokalizacji osady stanowiły naturalne walory obronne. Dlatego też osady położone były najczęściej na stromych i skalistych zboczach, na krawędzi urwisk i przepaści. Z reguły ukształtowanie terenu jest takie, by dostęp do osady był możliwy tylko z jednej strony. Na lokalizacji nie kończyły się cechy obronne osad. W większości przypadków były to prawdziwe grody posiadające złożone systemy konstrukcji obronnych. Ze wszystkich stron, także od stromych zboczy, gród był otoczony wysokimi murami tarasów ze wzniesionymi na nich budynkami. Natomiast od strony łatwiej dostępnej, a zarazem głównego i najczęściej jedyne wejścia prowadzącego do grodu, budowano dodatkowo system murów i rowów obronnych.

Zdeterminowanie modelu osadniczego przez czynniki obronne świadczy o tym, że ludzie kultury Cayash żyli w czasach niepewnych, w ciągłej obawie przed niespodziewanym atakiem.

Zabudowa grodu była bardzo zwarta, jej układ zaś, a czasem i kształt budynków, dostosowywano do form terenu. Ze względu na stromizny

domy wznoszono na wysokich tarasach, dzięki którym uzyskiwano poziome powierzchnie. We wszystkich większych grodach (np. Andamarca, Canintaqray, Gotunmarca) można wyróżnić sektory zamieszkałe przez miejscową elitę. Tu domy były okazalsze, często dwu- lub trzykondygnacyjne. Wszystkie budowle wznoszono z lekko obrobionych kamieni osadzanych w zaprawie gliniastej.

Charakterystyczny jest w zasadzie brak wydzielonych cmentarzysk, zmarłych grzebano bowiem głównie w samej osadzie, wewnątrz lub obok domów. W murach tarasów lub w grubych ścianach domów konstruowano komory grobowe. Miały one niewielkie wymiary wystarczające na umieszczenie zmarłego ułożonego w pozycji embrionalnej i „opakowanego” w tkaniny lub skóry. Do komór prowadziły małe wejścia umożliwiające dostęp do zmarłych, a być może także wyciąganie ich na niektóre uroczystości. Zwykle były to grobowce jednokomorowe, ale znaleziono także komory połączone w całe systemy katakumbowe. Zmarłych grzebano również pod podłogami domów. W zagrodach bardziej okazałych, posiadających duże, piętrowe budynki, dla zmarłych wznoszono specjalne konstrukcje. Były to wieże o wysokości dochodzącej do 10 m, mające kilka niskich pięter, na których umieszczano zwłoki zawinięte w tkaniny lub skóry.

Osadnictwo kultury Cayash koncentrowało się w strefie wysokości 3200–3800 m n.p.m. Miało to zapewne związek z faktem, że tu znajduje się najwięcej terenów nadających się do uprawy, a zarazem jest to piętro o umiarkowanym klimacie. Znaleziono liczne ślady działalności rolniczej, przede wszystkim tarasy uprawne oraz systemy nawadniające, świadczące o tym, że region ten był w przeszłości bardziej zagospodarowany niż obecnie.

Odrębną kategorię stanowisk kultury Cayash stanowią konstrukcje wznoszone w najwyższych partiach gór, powyżej 4400 m n.p.m. Były położone z dala od osad, najczęściej na wyniosłych i skalistych szczytach. Ze względu na topografię są to stanowiska bardzo niedostępne, ogólnie rzecz biorąc – sprawiające wrażenie warowni lub strażnic. Wiele wskazuje jednak na to, że należałoby je wiązać raczej ze sferą religijną, że były świątyniami, a nie fortecami. Najciekawsze z tych stanowisk to ruiny na szczycie Cerro Quichunque. Są one nie tylko najwyżżej położone (4850–5000 m n.p.m.), ale zarazem jedne z największych. System poczwórnych murów otacza szczytową grań na odcinku około 800 m. Kamienne mury mają wysokość dochodzącą do 3 m i prowadzą przez nie wysokie, wąskie bra-

Fot. 2. Wielka brama prowadząca na szczyt Quichunque. Autor: K. Bydoń

my. Na szczycie znajduje się kilka bardzo zniszczonych budowli przypominających wieże.

Kultura Cayash miała silne związki z rozwijającą się w tym samym czasie na wybrzeżu kulturą Chancay. Widać to między innymi w tym, że w obu regionach używano tego samego rodzaju ceramiki codziennego użytku (zwanej typem Quillahuaca w Cayash a Lauri w Chancay). Na wybrzeżu wznoszono także wielkie konstrukcje obronno-świątynne bardzo podobne do tych odkrytych w górach regionu Checras-Oyón.

Bibliografia

- Krzanowski A. 1977/1978. *Archaeological investigations in the upper Huaura basin (central Peru). Part I and II*. "Acta Archaeologica Carpathica" t. XVII/1977–XVIII/1978: 121–138/201–226.
- Krzanowski A. (red.). 1986. *Cayash prehispánico. Primera parte del informe sobre las investigaciones arqueológicas de la Expedición Científica Polaca a los Andes. Proyecto Huaura-Checras (Perú – 1978)*. Kraków, Prace Komisji Archeologicznej PAN nr 25.
- Krzanowski A. 2010. *Observaciones acerca de la construcción y el trazado de algunos tramos del camino inca en los Andes peruanos* [w:] *Polish Contributions in New World Archaeology*, red. J.K. Kozłowski, J. Żralka. Kraków, Polish Academy of Arts and Sciences, Jagiellonian University – Institute of Archaeology, s. 99–112.
- Krzanowski A., Tunia K. 1986. *Cerámica prehispánica tardía de Cayash (prov. Cajatambo, Lima)* [w:] *Actas y Trabajos. VI Congreso Peruano: Hombre y Cultura Andina*, red. F.E. Iriarte Brenner. Lima, s. 189–198.
- Krzanowski A., Tunia K. 1991. *Cerámica Cayash del tipo Quillahuaca* [w:] *Estudios sobre la cultura Chancay, Perú*, red. A. Krzanowski. Kraków, Uniwersytet Jagielloński, s. 243–261.
- Noriega A. 2005. *Algunos comentarios acerca de las sociedades que habitaron los valles de Huaura y Checras antes de la llegada inca, Perú*. "Anti. Revista del Centro de Investigaciones Precolombinas" No 6.